

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.5.33>

WYKORZYSTANIE METODY SCENARIUSZOWEJ W BADANIACH KRYMINOLOGICZNYCH PODCZAS DE-OKUPACJI TYMCZASOWO OKUPOWANEGO TERYTORIUM UKRAINY: ANALIZA I PROPOZYCJE

Bohdan Lutsenko

*aspirant Katedry Prawa Karnego i Kryminologii, Wydziału nr 6 Charkowskiego Narodowego Uniwersytetu
Spraw Wewnętrznych (Charków, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0002-1366-9155
lra29121982@gmail.com*

Adnotacja. Artykuł poświęcono badaniu metody scenariuszowej, która jest ostatnio stosowana w badaniach kryminologicznych. Ujawniono istotę metody scenariuszowej i jej zalety w badaniu różnych zjawisk życia społecznego i państwowego w przyszłości, w tym przestępczości. Autor analizuje średnioterminowe scenariusze dynamiki przestępczości, które zostały zbudowane w kontekście agresji zbrojnej Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie. Autor ustala zależność rozwoju przestępczości od intensywności operacji wojskowych na terytorium Ukrainy. Podjęto próbę zbudowania własnych scenariuszy kryminologicznych de-okupacji tymczasowo okupowanego terytorium Ukrainy, a także prawdopodobnego rozwoju przestępczości w przypadku realizacji określonego scenariusza. Podstawą do budowy kryminologicznych scenariuszy de-okupacji tymczasowo okupowanego terytorium Ukrainy było wsparcie/brak wsparcia społeczności międzynarodowej dla Ukrainy w przeciwdziałaniu agresji wojskowej Federacji Rosyjskiej. Przez wsparcie społeczności międzynarodowej rozumiemy pomoc wojskową, finansową i humanitarną. Na tej podstawie zbudowaliśmy następujące scenariusze de-okupacji tymczasowo okupowanego terytorium Ukrainy: optymistyczny „Ukraina – forpost bezpieczeństwa świata zachodniego”, realistyczny „Ukraina – strefa buforowa” i pesymistyczny „Ukraina – państwo nieuznawane”.

Słowa kluczowe: kryminologia, przestępczość, metoda scenariuszowa, de-okupacja tymczasowo okupowanego terytorium Ukrainy, ryzyko.

THE APPLICATION OF THE SCENARIO METHOD IN CRIMINOLOGICAL RESEARCH DURING THE DEOCCUPATION OF THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORY OF UKRAINE: ANALYSIS AND PROPOSALS

Bohdan Lutsenko

*Postgraduate Student at the Department of Criminal Law and Criminology, Faculty 6
Kharkiv National University of Internal Affairs (Kharkiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-1366-9155
lra29121982@gmail.com*

Abstract. The article is devoted to the study of the scenario method, which has recently been used in criminological research. The essence of the scenario method and its advantages for studying various phenomena of public and state life in the future, including crime, are revealed. The author analyzes the medium-term scenarios of crime dynamics which were built in the context of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The dependence of crime development on the intensity of military operations on the territory of Ukraine is established. An attempt is made to construct the author's own criminological scenarios of deoccupation of the temporarily occupied territory of Ukraine, as well as the likely development of crime in the event of implementation of a particular scenario. The basis for the construction of criminological scenarios for the deoccupation of the temporarily occupied territory of Ukraine was the support/non-support of the international community for Ukraine in countering the military aggression of the Russian Federation. By the support of the international community, we mean military, financial and humanitarian assistance. Based on this, we have built the following scenarios for the deoccupation of the temporarily occupied territory of Ukraine: optimistic "Ukraine – an outpost of Western security", realistic "Ukraine – a buffer zone" and pessimistic "Ukraine – an unrecognized state".

Key words: criminology, crime, scenario method, deoccupation of the temporarily occupied territory of Ukraine, risks.

ВИКОРИСТАННЯ СЦЕНАРНОГО МЕТОДУ У КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ПІД ЧАС ДЕОКУПАЦІЇ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНОЇ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Богдан Луценко

*аспірант кафедри кримінального права та кримінології, факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ (Харків, Україна)
ORCID ID: 0000-0002-1366-9155
lra29121982@gmail.com*

Анотація. Стаття присвячена дослідженню сценарного методу, який відносно нещодавно почали використо-
вувати у кримінологічних дослідженнях. Розкрито сутність сценарного методу та його переваги для дослідження

різних явищ суспільного і державного життя у майбутньому, у тому числі і злочинності. Проведений аналіз середньострокових сценаріїв динаміки злочинності, що були побудовані в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України. Встановлено залежність розвитку злочинності від інтенсивності військових/воєнних дій на території України. Здійснена спроба побудувати власні кримінологічні сценарії деокупації тимчасово окупованої території України, а також імовірного розвитку злочинності у разі реалізації того чи іншого сценарію. В основу побудови кримінологічних сценаріїв деокупації тимчасово окупованої території України було покладено підтримку/не підтримку міжнародної спільноти України у протистоянні військовій агресії з боку Російської Федерації. Під підтримкою міжнародної спільноти ми розуміємо військову, фінансову і гуманітарну допомогу. На підставі цього нами були побудовані наступні сценарії деокупації тимчасово окупованої території України: оптимістичний «Україна – форпост безпеки західного світу», реалістичний «Україна – буферна зона» та песимістичний «Україна – невизнана держава».

Ключові слова: кримінологія, злочинність, сценарний метод, деокупація тимчасово окупованої території України, ризики.

Вступ. Військова агресія Російської Федерації (далі РФ) проти України посягає на українську державність в цілому та вчиняє ряд злочинів передбачених як національним так і міжнародним законодавством. Збройна агресія, що розпочалася у 2014 році спровокувала сплеск злочинності по всій території держави, у подальшому її показники носили хвилеподібний характер, при чому збільшення рівня злочинності було наслідком активізації військових дій на сході країни. Злочини, розпочаті у 2014 році тривають і дотепер, мова йде про окупацію окремих районів Донецької і Луганської областей та анексію Кримського півострова, що порушує територіальну цілісність і недоторканість держави, унеможливує розповсюдження державного суверенітету на зазначених територіях та обмежує його у так званих сірих зонах (лінії зіткнення, район воєнних (бойових) дій). Таким чином, зв'язок злочинності і збройної/військової агресії є очевидним, оскільки збройна/військова агресія є основним злочином, що детермінує вчинення інших, похідних від неї злочинів, які мають не характерну хвилеподібну динаміку у часі і просторі для регіонів охоплених «руським миром» та для держави в цілому.

Об'єктом дослідження є сценарний метод, який використовується для побудови майбутнього розвитку подій у тій чи іншій сфері суспільного або державного життя з урахуванням імовірних ризиків. Предметом дослідження стало використання сценарного методу у кримінологічних дослідженнях із вивчення злочинності в умовах збройної/військової агресії.

Мета – на підставі досліджених матеріалів побудувати власні сценарії розвитку злочинності під час деокупації тимчасово окупованої території України.

Використання сценарного методу в кримінологічних дослідженнях є відносно новим явищем, до науковців, які користувалися ним у своїх дослідженнях можна віднести В. М. Бесчастного, С. А. Мозоля та О. О. Титаренка. Окрім зазначених авторів сценарний метод вивчається Литвиновим О. М. та Орловим Ю. В.

Для досягнення заявленої мети дослідження у статті були використані наступні методи: діалектичний метод для з'ясування сутності сценарного методу, порівняльний метод для визначення відповідності раніше розроблених сценаріїв та їх реалізацію (періоди 2017-2021 та 2019-2022), методи аналізу та синтезу для встановлення і дослідження факторів, що впливають на динаміку злочинності під час деокупації тимчасово окупованої території України, а також сценарний метод для побудови власних сценаріїв деокупації.

Основна частина. Повномасштабне вторгнення РФ на територію України у лютому 2022 року ознаменувало для України не тільки оголошення воєнного стану та початок мобілізації, а і перезавантаження всієї країни. Безумовно Україна немала наміру підкорятися російським загарбникам, тому керівництво держави і український народ чинили спротив на всіх рівнях.

Обізнаність вищого керівництва держави про повномасштабне вторгнення свідчить про певне розуміння ситуації, керування ситуацією (на скільки це можливо), а також прогнозованість різноманітних сценаріїв розвитку подій. Навіть фінал деокупації тимчасово окупованої території України змінювався принаймні двічі: відведення російських військ на кордон 24 лютого 2022 року і наступний (станом на сьогодні остаточний) це відновлення лінії українського кордону 1991 року.

Розуміння фіналу деокупації тимчасово окупованої території України, ще не дає можливості побудувати єдиний план дій для досягнення поставленої мети, оскільки план передбачає конкретних виконавців, терміни виконання поставлених задач, обсяги різного роду забезпечення (кадрового, фінансового, матеріально-технічного, науково-методичного та ін.) та настання очікуваних результатів. Фінал деокупації залежить від значної кількості невідомих, багато яких знаходиться поза площиною дій українського керівництва державою, що звичайно ускладнює, проте не паралізує процеси фіналізації. Під невідомими ми маємо на увазі не щось абсолютно непередбачуване фантастичне, а цілком зрозумілі події, які можуть/не можуть статися у певний час, у певному місці, у певному об'ємі. Умовно такі невідомі можемо розділити на групи: до першої відносимо невідомі пов'язані із діяльністю РФ, звісно нападаюча сторона не має зобов'язань оприлюднювати свої справжні плани, проте методи, якими вони намагаються досягти безглузді дикі цілі так званої «спеціальної військової операції» як то «денацифікація» та «демлітаризація» України призвели у XXI ст. до величезних втрат/каліцтва (фізичного/психологічного/психічного)/міграції (внутрішньої та зовнішньої) цивільного населення; знищення і руйнації критичної інфраструктури, підприємств цивільної і військової промисловості, культурних пам'яток, закладів освіти, медичних закладів, повного знищення окремих населених пунктів, знищення та розкрадання сільськогосподарських угідь тощо. Окремо треба виділити знищення Каховської гідроелектростанції – екологічна катастрофа, наслідки якої ще в повній мірі невідомі,

проте, ця подія певним чином вплинула на бойову роботу ЗСУ. Все перелічене вже є жахливими наслідками цієї війни і одночасно є тими невідомими, які РФ ще може віддати на заклання заради своїх цілей і які українське керівництво держави має враховувати під час складання прогнозів та сценаріїв під час деокупації. Окрім цього врахуванню також підлягають такі невідомі як підрив Запорізької атомної електростанції, яка тимчасово знаходиться під окупацією російських військових, а також невідомі, пов'язані із застосуванням ядерної зброї різного способу доправлення. До другої групи можна віднести невідомі пов'язані з РФ, що лежать у міжнародній площині, а саме: посилення чи послаблення міжнародних санкцій проти РФ та ряду російських організацій та осіб, підтримка окремими країнами діяльності РФ на території України; нейтралітет деяких країн у вирішенні питань щодо засудження військових дій РФ, допомога РФ обходити санкції, особливо це стосується у отриманні складових необхідних для створення озброєння. Третя група невідомих складається із діяльності світового співтовариства щодо підтримки України. За цим напрямком Україна доклала титанічні зусилля, адже пододала шлях від «занепокоєння» та «декількох годин, що нам залишилися» до отримання летальної зброї. Отже, кожного разу нашій державі доводилося будувати сценарії деокупації тимчасово окупованої території України з урахуванням таких невідомих: в який термін, в яких об'ємах, на яких умовах Україна може розраховувати на світову підтримку у військово-технічній, фінансовій та гуманітарній сферах. До цієї групи також можна віднести діяльність таких міжнародних організацій як ООН, МАГАТЕ, Міжнародний Комітет Червоного Хреста, які в умовах російсько-української війни не виконують у повній мірі свої зобов'язання за призначенням.

Враховуючи перелічене вище державне і військове керівництво України з метою досягнення фіналу деокупації тимчасово окупованої території України, вихід на кордон 1991 року, розробляє різні сценарії з урахуванням різноманітних невідомих та їх вірогідності.

Кримінологічна спільнота науковців останнім часом приділяє увагу сценарному мисленню в контексті кримінологічних досліджень, що дозволяє виявляти, вивчати різні фактори, які детермінують негативні процеси не тільки у площині злочинності, а також охоплювати суміжні сфери життєдіяльності, звичайно, з метою здійснення позитивного впливу на злочинність.

Литвинов О. М. та Гладкова Є. О. визначають прогнози та сценарії як «варіації опису можливого та бажаного стану розвитку певних явищ і процесів. На їх основі можуть складатися плани розвитку й ухвалюватися управлінські рішення як порядок дій, необхідних для досягнення бажаних станів або ситуацій і вирішення проблем. Прогнози та сценарії можуть розроблятися окремо один від одного; найбільш ефективні з них базуються на попередніх обґрунтованих прогнозно-сценарних розробках. Специфіка сценарного прогнозування полягає в одночасному розгляді декількох варіантів розвитку з характерними для кожного з них можливостями і ризиками, суб'єктивними й об'єктивними, внутрішніми і зовнішніми факторами, критеріями й індикаторами» і доходять висновку, що «Такий метод можна застосовувати практично в будь-якій сфері управління – від управління персоналом малих підприємств до транснаціональних корпорацій, органів влади, регіонів, держав і світу в цілому. Причиною, що спонукає, тих, хто ухвалює рішення, удаватися до використання сценарного підходу в цих сферах, є необхідність вибору способу дій у конкретній проблемній ситуації, раціоналізації рішень за мінімізації ризиків. Часова і ресурсна економічність методу, простота сприйняття сценарної інформації, яка не потребує кількісного оцінювання майбутніх подій, побудови математичних моделей тощо – ось умови і чинники застосування цього методу, зокрема у сфері протидії злочинності (Литвинов, Гладкова, 2020: 80).

Вітчизняний вчений кримінолог Ю. В. Орлов як окремий метод кримінологічного прогнозування виділяє «метод узагальненого сценарію», який полягає у використанні для потреб останнього прогнозів, планів, програм щодо інших стосовно системи протидії злочинності видів діяльності, зокрема державного управління, економіки, внутрішньої та зовнішньої політики, соціальної та науково-технологічної політики, охорони здоров'я і довкілля тощо. Наприклад, такі прогнози можуть безпосередньо чи дискриптивно впливати з текстів таких документів, як стратегії економічного та соціального розвитку України на відповідні роки, Концепція адміністративної реформи в Україні, Стратегія реформування державної служби, довгострокові (перспективні) програми діяльності КМУ тощо. Застосування методу побудови узагальненого сценарію дозволяє отримати цілісну картину майбутнього стану держави і права, у результаті зіставлення яких з дією кримінологічно значущого прогнозного фактору з'являється можливість дійти остаточних висновків щодо об'єкта прогнозування (Українська кримінологічна енциклопедія, 2017: 407).

В монографічній праці «Нариси з кримінології постмодерну» вчені О. М. Литвинов та Ю. В. Орлов на теоретико-філософському рівні визначають кримінологічний сценарій як спрощення, схематизацію, широку панораму дійсності, але за рахунок виділення з нескінченного наукового знання сутнісних, фундаментальних зв'язків, відносин, шляхом узагальнення й синтезу найважливіших наукових досягнень у глибоке, багате за змістом теоретичне наукове знання, свого роду квінтесенцію знань про злочинність та протидію їй зараз і в перспективі. Тому поява нового кримінологічного сценарію – це показник сучасного зрілого етапу розвитку науки кримінології в цілому влади (Литвинов, Орлов, 2019: 140-141).

Сценарний метод також використовується у військово-політичних та воєнно-стратегічних дослідженнях, так вітчизняний експерт з безпеки В. П. Горбулін ще у 2015 році окреслив п'ять базових сценаріїв розвитку подій збройної агресії РФ проти України.

Всього В. П. Горбулін запропонував п'ять сценаріїв, три з них радикальні (сценарій «тотальної війни», сценарій «відтинання», або «стіни», сценарій «сателітності») та два проміжні компромісні (сценарій

«заморожування» та сценарій «ні війни, ні миру», або «обмеженої війни і перманентних переговорів»). Дозволимо собі повністю процитувати один із сценаріїв, який на нашу думку майже повністю, за деякими виключеннями, збігся із реальними подіями. Радикальний сценарій (сценарій «тотальної війни»), саме той сценарій, що став реальним, автор описав його наступним чином – «Він можливий, якщо російське керівництво вирішить почати відкриту збройну агресію з метою отримання сухопутного коридору в Крим або безперешкодного доступу до свого військового контингенту в Придністров'ї. У такому разі Україна буде позбавлена вибору можливостей урегулювання конфлікту в Донбасі, а муситиме захищати свою незалежність, використовуючи всі наявні ресурси. Розвиток подій за таким сценарієм означатиме для України повну милітаризацію суспільства; економічну, політичну, культурно-ідеологічну й пропагандистську мобілізацію; запровадження воєнного стану; максимальне оперття на власні сили, що зумовлено неминучою міжнародною ізоляцією, як мінімум, на перших етапах тотальної війни та відповідним зменшенням надходження зовнішніх ресурсів; орієнтацію на безкомпромісне знищення ворога; удари по об'єктах критичної інфраструктури противника; активну партизансько-диверсійну діяльність; відмову або зведення до мінімуму дипломатичної і зовнішньоекономічної взаємодії з ворожою державою та її сателітами; повне підпорядкування дипломатії Збройним силам та військовій пропаганді. Україна має шанси на перемогу в тотальній війні, оскільки протистоїть їй держава з обмеженими технологічними і фінансовими ресурсами; низьким «запасом міцності» політичній системі, населенням, якому властива негативна демографічна динаміка і нездатність протистояти агресивним національним меншинам; «недомодернізованою» армією. Опір Українського народу російській агресії рано чи пізно поверне йому прихильність провідних держав світу, а також поглибить міжнародну ізоляцію РФ. Крім того, свою деморалізуючу й демотивуючу роль зіграють бойові дії на території самої Росії, які неминуче виникнуть в умовах тотальної війни. У разі поразки Росії в такій війні буде остаточно вирішене питання приналежності Донбасу і Криму, Україна назавжди позбудеться «п'ятої колони» відвертих прибічників «руського мира», отримає власний «героїчний епос» як ґрунт для патріотичного виховання майбутніх поколінь. Більшість питань україно-російських відносин буде вирішено остаточно, й історичні шляхи обох народів розійдуться назавжди, а рівень антагонізму сягне найвищих показників. Навіть у разі захоплення російською армією частини української території війна не закінчиться – триватимуть партизанський рух і диверсійна діяльність проти окупантів. Згідно з таким сценарієм, неминуче втручання в конфлікт Заходу в тій чи іншій формі, запровадження нових, жорстких санкцій проти РФ, повна політична ізоляція російського керівництва, можливо, виключення Росії з Ради Безпеки ООН та інших міжнародних організацій. З іншого боку, ціною перемоги стануть зруйновані інфраструктура та економічний потенціал України, численні жертви серед військових і цивільних. Слід зазначити, що для України тотальна війна є виключно оборонною. Вона не обов'язково призводить до масових жертв; якраз навпаки, готовність до такої війни істотно стримуватиме агресора страхом перед значними втратами і загрозою перенесення бойових дій на його територію. Девіз оборонної війни формулюється так: «тотально мобілізуватися, щоб вижити», мета – «повністю відкинути переважні сили агресора на його власну територію заповодянням йому максимальних демотивуючих втрат» (Горбулін, 2015: ел. ресурс).

Хоча В. П. Горбулін доволі детально описав розвиток зазначеного вище сценарію, все ж таки він його вважав мало імовірним через ряд причин, головні з яких це пріоритет миру і неприпустимість величезних втрат. Проте, Україна і український народ вже другий рік поспіль живуть за цим сценарієм і ми щиро віримо, що фінал цієї війни буде не гіршим аніж передбачено у сценарії. Принагідно зазначити, що подальший розвиток подій також може відбуватися за будь-яким іншим із зазначених сценаріїв.

У своєму дослідженні «Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні» Бесчастний В. М. навів окремі радикально негативні траєкторії відтворення злочинності в Україні у середньостроковій перспективі (2017–2021 рр.), що можуть розвиватися за такими сценаріями: 1. Продовження тенденції до «заморожування» конфлікту в окремих районах Донецької та Луганської областей при ускладненні внутрішньополітичної ситуації; 2. Перехід конфлікту в окремих районах Донецької та Луганської областей у «гарячу» фазу збройного протистояння при збереженні внутрішньополітичної умовної стабільності; 3. Перехід конфлікту в окремих районах Донецької та Луганської областей у «гарячу» фазу збройного протистояння при втраті внутрішньополітичної умовної стабільності, блокування функціональної спроможності органів державної влади (Бесчастний, 2018: 61-64).

З огляду пройденого часу, можна констатувати, що у визначений проміжок часу (2017–2021 рр.) жоден із зазначених сценаріїв не справдився, не відбулося ані заморожування конфлікту на сході країни, ані приросту злочинності. Навіть навпаки, починаючи з 2017 року кількість зареєстрованих злочинів зменшувалась з 523.911 у 2017 році до 299.160 у 2021 році. Проте варто зазначити, що другий сценарій, за виключенням територіальної складової, цілком відображає події повномасштабного вторгнення РФ на територію України у лютому 2022 року. Це зайвий раз підтверджує актуальність і доцільність використання сценарного методу.

Власні кримінологічні сценарії (реалістичний, оптимістичний та песимістичний) були сформовані Титаренком О. О. щодо зміни стану злочинності, які розраховувалися на період 2019-2022 років. Запропоновані сценарії безумовно пов'язані із загальним станом сфер суспільного і державного розвитку, а також перебігом збройного конфлікту на сході України. Автором було запропоновано шість можливих сценаріїв трансформації злочинності в Україні на середньострокову перспективу (2019–2022 рр.): Сценарій 1. «Поступове зменшення» – базовий (реалістичний); Сценарій 2. «Стагнація та незначне збільшення» – (реалістичний); Сценарій 3. «Контроль та безпека» – оптимістичний; Сценарій 4. «Злочинність на дні» – оптимістичний;

Сценарій 5. «Турбулентна злочинність» – негативний (песимістичний); Сценарій 6. «Тріумф злочинності» – найбільш негативний (песимістичний) (Титаренко, 2019: 291-298).

У своєму дослідженні Олексій Титаренко виділяє найбільш вірогідний розвиток наступних сценаріїв: «Стагнація та незначне збільшення» (94,7 % – сума показників «вірогідний» та «найбільш вірогідний») – найбільш реалістичний, «Контроль та безпека» (79,9 %) – оптимістичний та «Турбулентна злочинність» (77,5 %) – негативний (песимістичний), проте вірогідний. З огляду пройденого часу, можемо констатувати, що із зазначених сценаріїв максимально справдився негативний сценарій, що полягав у «хвилеподібній трансформації злочинності (різке зростання її рівня, потім зниження) в незначні часові проміжки (1–2 роки). Такий сценарій може супроводжуватися ефектом «Дежавю» або повторення ситуації 2014–2015 рр. (активна фаза АТО). Даний сценарій розвивається за умови, в першу чергу, переходу збройного конфлікту на сході України в активну фазу протистояння (наступ НЗФ «ЛНР» та «ДНР» за підтримки регулярної армії РФ) та наявної внутрішньополітичної нестабільності в країні (активізація громадських радикальних рухів), в другу чергу, реалізації сценарію будуть сприяти: наявна економічна криза (реалізація сценарію «суверенний дефолт» (Згуровський, 2016: 164), неефективність реалізації запроваджених реформ, соціальна напруженість суспільства (обумовлена зростанням безробіття, низьким рівнем забезпеченості соціальних послуг для вразливих верств населення, високий рівень відчуття власної незахищеності перед загрозами), активізація міграційних процесів (збільшення кількості ВПО), неспроможність правоохоронних органів забезпечити громадську безпеку та публічний порядок в країні (здебільшого в наслідок залучення більшої частини особового складу на забезпечення безпеки до районів збройного конфлікту). Посилюватись реалізація даного сценарію може і тим, що в результаті розгортання світової фінансово-економічної кризи, або у результаті загострення воєнно-політичної обстановки на Близькому Сході чи в іншому регіоні, увага США і ЄС до конфлікту в Україні може бути зменшена, а Україна не буде впливати на реалізацію їх геополітичних інтересів (Свешніков С. В., Бочарніков В. П., Пеньковський В. І., Ковальчук П. А., 2016: 86), що дасть можливість РФ більш ефективно дестабілізувати ситуацію на сході України. Реалізації сценарію може сприяти також і розчарування ЄС та США невдачею реформ в Україні та скорочення економічних, гуманітарних та військових програм підтримки для нашої країни. Реалізація даного сценарію також буде пов'язана із необхідністю введення військового стану на окремих територіях та консолідацією зусиль для надання відсічі збройній агресії РФ. За таких умов реалізації даного кримінологічного сценарію, можливий середньостроковий темп приросту злочинності на 25–30 %. Така ситуація також буде супроводжуватись швидким відтворенням (інтенсифікацією) як всієї злочинності, так і окремих видів злочинів в її структурі, зокрема: злочинів проти основ національної безпеки України, загальнокорисливої злочинності, насильницької злочинності (злочинів на ґрунті ненависті), злочинів проти громадської безпеки (зростання рівня організованої злочинності, незаконного обігу зброї), злочинів проти громадського порядку та моральності, злочинів в сфері незаконного обігу наркотиків, корупційних злочинів, кіберзлочинності, рецидивної злочинності, військових злочинів тощо. На значну імовірність збільшення злочинності, в наслідок активізації збройного протистояння на Сході України, показали і результати експертного опитування (рівень злочинності скоріше чи безумовно збільшиться 50,7 % / 21,9 %) (Титаренко, 2019: 58-59).

Всі вище зазначені сценарії хоча і не відбулися у терміни, на які вони розроблялися, проте певні їх елементи досить точно описують події сьогодення, а деякі можуть бути реалізовані у майбутньому.

Не зважаючи на те, що фактор війни у прогнозах злочинності на території України присутній з 2014 року, масштаби російської агресії у 2022 році викривили криміногенну ситуацію в Україні у такий спосіб, який важко було передбачити завчасно (Шрамко С. С., Калініна А. В., 2022: 104). Безумовно, збройна/військова агресія додає багато труднощів у дослідженні феномену злочинності, проте, проведені вищезазначеними науковцями дослідження з вивчення і розробки сценаріїв про стан злочинності це потужний вклад як у теоретичну, так і практичну складову сучасного розвитку кримінологічної науки. Застосування сценарного методу у кримінологічній сфері, як відносно нового інструменту у дослідженнях, вже дає свої результати.

Загально відомо, що історія не знає умовного способу, проте, на нашу думку, своєчасні кримінологічні сценарії розвитку злочинності дозволили б викрити і суттєво знизити імовірні ризики та розробити альтернативні сценарії з урахуванням тих чи інших невідомих, а отже бути готовим до імовірних подій, а також мати можливість на них впливати. Що правда такі сценарії мають розроблятися не тільки у поодиноких дослідженнях науковців, а в рамках стратегій і програм протидії злочинності, що охоплюються державною політикою в цій сфері.

В цілому, із запропонованих сценаріїв на сьогоднішній день у більшій мірі справдилися негативні варіанти, тому доводиться будувати нові сценарії в умовах війни. З цього логічно слідує, що всі сфери суспільного і державного життя залежать від перебігу воєнних подій.

Варто також пам'ятати, що війна РФ проти України не є суто внутрішньоукраїнською справою, мова тут іде про світову підтримку України, а отже світова спільнота буде власні сценарії майбутнього світового порядку, частиною якого є Україна, і дуже важливо розуміти місце України у цій геополітиці. Окрім цього, увесь світ також хвилює можливий розвиток подій з боку РФ та її становище у майбутньому і це також впливає на стан України.

Ми вже наголошували на тому, що міжнародна спільнота на початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну передбачала сценарій знищення української державності, національної ідентичності та підкорення «старшому брату». Проте, титанічні зусилля наших військових, нашого народу і керівництва нашої

держави змусили змінити зазначений сценарій на діаметрально протилежний, на Український сценарій, де Україна – незалежна країна, вільний народ і форпост західного світу.

Європейські та світові практики виходять з того, що взаємозв'язки між війною та злочинністю, визнані протягом усієї історії, привертають увагу та викликають занепокоєння дослідників, державних чиновників, політиків і широкого загалу (EU Monitor, 2021: ел. ресурс). Досвідченими вітчизняними науковцями також зазначалося, що всі внутрішньо суспільні та внутрішньо державні процеси, і злочинність не є виключенням, на пряму залежать від військового (до лютого 2022 року збройного) протистояння на території України. У той же час, можливість чинити супротив російській окупації Україна може лише за допомогою міжнародної підтримки (військової, фінансової, гуманітарної тощо). Таким чином, від бажання і можливості світової спільноти підтримувати Україну (не підтримувати), у який спосіб, у яких об'ємах, протягом якого часу залежить здатність України боротися і перемогати.

Спираючись саме на підтримку/не підтримку міжнародної спільноти, спробуємо побудувати три вірогідні сценарії деокупації тимчасово окупованої території України – оптимістичний, песимістичний та реалістичний.

Оптимістичний сценарій – «Україна – форпост безпеки західного світу» передбачає вихід України на кордон 1991 року, що означатиме відновлення територіальної цілісності та недоторканості, а також поновлення суверенної влади по всій території України. Такий розвиток буде можливий за умови консолідації світової спільноти у наданні підтримки Україні до повної перемоги та після неї. Безумовно мова йде про підтримку за трьома життєво важливими напрямками: 1) військовий – передбачає постачання/закупівлю/ремонт/розробку Україні всього необхідного озброєння, за допомогою якого будуть максимально збережені життя українських військовослужбовців, мирного населення та критична інфраструктура, а також ефективно знищені окупаційні війська та їх військова техніка на суші, у небі та на/під водою (мова йде про територію України). Окрім цього, після воєнний час передбачає підтримку у створенні безпечного середовища, що на пряму залежить від якості і кількості військового озброєння розміщеного в Україні; 2) фінансовий – фінансова допомога у різних формах (кредити, гранти тощо), яка допомагає стримувати інфляцію, зростання курсу долара та євро, а також покривати дефіцит бюджету. Стабілізувати фінансову ситуацію також може допомогти реструктуризація державного боргу України, а також державних компаній та банків. Всі ці фінансові маніпуляції звичайно матимуть потрібний ефект у разі своєчасних надходжень, а також підйомної ставки по кредитах, які Україні доведеться віддавати у майбутньому. Фінансової допомоги Україна потребуватиме і у після воєнний стан, як для стабілізації бюджету так і для розвитку економіки. Остання має понад важливе значення як для самої України, яка має сплатити всі свої зобов'язання, так і для світової спільноти, щоб не бути баластом, а стати рівноправним членом міжнародних організацій, до яких Україна безумовно має приєднатися; 3) гуманітарний – звісно цей напрямок також передбачає грошові витрати на допомогу Україні та українцям, при цьому ця допомога має як грошову так і іншого роду підтримку (тони продуктів харчування, питної води, засобів гігієни, ліків, лікарського обладнання, одягу, побутових речей, правової, психологічної, медичної, освітньої допомоги та багато іншого). Українці отримують гуманітарну допомогу як в Україні так і за її межами. Гуманітарна підтримка надходить як від іноземних держав, міжнародних організацій, приватних підприємців та від пересічних громадян. Потреба в цій допомозі матиме місце в процесі всього процесу деокупації тимчасово окупованої території України, так і після закінчення війни.

Очевидно, що такі інвестиції в українську перемогу передбачають вступ України в НАТО та ЄС як рівноправного члена з усіма витікаючими наслідками. Проте, лише героїчної перемоги для цього не достатньо, має відбутися повне перезавантаження держави і суспільства, що спрямоване на євроінтеграційний курс із подальшим проведенням демократичних реформ. Врешті решт має бути подолана корупція як на державному так і побутовому рівні (без вирішення цієї задачі подальші кроки у будь якій сфері вважаємо недоцільними). Зайвий раз варто нагадати, що перед законом всі рівні, не залежно від «статусів, посад, кумів, родичів, доходів та ін.». В цьому випадку проведення та закінчення триваючих судової та правоохоронної реформ дадуть відповідні результати. Очищення судової і правоохоронної систем матиме поступовий позитивний вплив на рівень злочинності. На сьогоднішній день важко передбачити показники злочинності в ході та після деокупації, оскільки з кожним населеним пунктом стає відомо про нові і нові злочини як окупантів, так на жаль і місцевого населення. Таким чином можемо припустити збільшення зареєстрованих кримінальних правопорушень, за рахунок тих, що були вчені на тимчасово окупованій території України. Також збільшення може відбутися у зв'язку із проведеними реформами, що дасть можливість правоохоронним та правозастосовчим органам неупереджено і відповідно до закону виконувати свої обов'язки. Надалі, рівень злочинності матиме поступове зменшення.

Важко визначитися із строками реалізації цього сценарію, оскільки досі потужним залишається вплив РФ на світове співтовариство через видобуток і постачання природних ресурсів на експорт, погрози застосування ядерної зброї, а також не виключається можливість проведення домовленостей з РФ. На сьогоднішній день, складається таке враження, що РФ тримає в заручниках увесь світ і поки ситуація буде небезпечною, реалізація цього сценарію буде затягуватися. Та попри все дія санкцій має продовжуватися та посилюватися і в жодному разі санкції не мають бути знятими одразу після перемоги України.

Реалістичний сценарій – «Україна – буферна зона», бажання світової спільноти допомагати Україні буде пропорційне загрозам країнам-НАТО, відповідно чим більше загрози тим активніша допомога і навпаки, як то було у 2014 році – напала РФ на відносно невелику, у порівнянні з 2022 роком, частину України, от

і допомога співрозмірна. У цьому сценарії Україну, як буферну зону розглядають з двох сторін, зі сторони РФ та зі сторони колективного заходу/блоку НАТО. Зацікавленість РФ цілком зрозуміла, або утворити в Україні підконтрольне керівництво, наприклад як у республіках Білорусь та Чечня, або залишити (створити) непідконтрольні-конфліктні території (такими до лютого 2022 року були ОРДЛО та АР Крим), наприклад як у таких країнах як Молдова, Грузія, з перемінним успіхом Азербайджан.

У цьому випадку світове співтовариство буде прораховувати витрати і ризики на випадок або підкорення України РФ або постійно воюючої України з РФ. Хворе бажання РФ захопити Україну безумовно враховується українськими партнерами у власних сценаріях, і з цієї причини Україна може і не стати членом НАТО. У іншому випадку, у разі членства, рано чи пізно це призведе до прямого зіткнення РФ з НАТО. Не прийняття України до Альянсу дає можливості світовому співтовариству впливати і керувати РФ через санкції. Вигідні умови з боку РФ можуть вплинути на подальшу долю України та на рішення членства України в НАТО, проте не лишити Україну підтримки (військової, фінансової, гуманітарної) рівно на стільки, на скільки це потрібно для стримування окупаційних військ на сході і півдні України, не допускаючи їх до кордонів Румунії, Молдови, Угорщини, Словаччини та Польщі.

Становище України за таким сценарієм багато в чому залежить від керівництва держави, і в першу чергу це політична воля, відповідні дії та позитивний результат на шляху подолання корупції. Ефективне та відповідальне використання міжнародної і вітчизняної підтримки та державних коштів може стати не останньою складовою у згуртованості українського суспільства і підтримки ним власної держави, що все ж таки матиме позитивний вплив на світову спільноту і шанс розвитку подій за попереднім сценарієм у майбутньому. У іншому випадку, корупція з'їдає більшу частину всіх коштів, що максимально ускладнюватиме події як на полі бою, так і в тилу. Відсутність будь-якого розвитку, недовіра владі, життя одним днем можуть призвести до негативних наслідків як для суспільства, так і для держави.

Злочинність за цим сценарієм, може також розвиватися за двома варіантами, в залежності від дій влади. У разі бажання і відповідних дій державних діячів зберегти суб'єктність України і залишитись на геополітичній карті світу рівень злочинності матиме певну стабільність. Важко визначитись із конкретними показниками, оскільки «перетягування канату» на полі бою впливатиме на хвилеподібну динаміку злочинності. Принаймні станом на сьогодні ми можемо констатувати, що рівень зареєстрованих кримінальних правопорушень станом на січень-червень 2023 року складає 258.424, цей показник є більшим за 2020 (215.956), 2021 (189.962) та 2022 (163.403) роки, та все ж таки меншим за 2015 (301.405), 2016 (369.644), 2017 (317.633), 2018 (281.800) та 2019 (258.425) роки (за даними Генеральної прокуратури України) (Генеральна прокуратура України: офіційний сайт, 2023: ел. ресурс). Варто також відмітити що значні коливання відбуваються за рахунок окремих видів злочинності, таких як корисливих, насильницьких, військових та ін.

У тому випадку, якщо жага до незаконного збагачення візьме гору над сумлінням і відповідальністю державних діячів, фактичний рівень злочинності збільшиться, проте як офіційний штучно буде триматися на необхідному рівні. Якісні показники також будуть відповідати інтересам корупційної влади, оскільки, у тому числі, від цього будуть залежати міжнародні надходження. Такий вибір влади неминуче призведе до найгірших наслідків для суспільства і держави, які неможливо буде виправити через втому світового суспільства від України, дискредитацію української влади та зневіру у власне майбутнє залишків українського суспільства.

Не менш значущими є й ефекти ресентименту, що вбиває творчу енергетику, зациклюючи її на жертвованому статусі й прагненні до його визнання, відплати, помсти. Ресентиментарні політики унеможливають інноваційний суспільний розвиток, формують підґрунтя для зміцнення антидемократичних елементів політичного режиму та, відповідно, широкий спектр детермінант політичної злочинності у контурах популістських квазідемократичних режимів. Післявоєнний мир з високою імовірністю міститиме значні політико-криміногенні ризики, які варто блокувати на випередження. Засоби такого блокування є похідними від розуміння феномену, механізму дії та практик стимулювання ресентименту загалом (Орлов, 2020: 22). За таких умов, через деякий час може статися реалізація негативного сценарію.

Негативний сценарій – «Україна – невизнана держава». Здійснення цього сценарію можливо за умов припинення надходження міжнародної підтримки (військової, фінансової, гуманітарної) в Україну. Таке рішення світової спільноти одномоментно перетворить Україну на сіру зону у прямому і переносному сенсі. Не території України дуже швидко будуть проведені псевдовибори, результати яких відомі вже зараз, та й прикладів нам вистачає (Донецька, Луганська, Херсонська та Запорізька області) (Богданьок, 2022: ел ресурс). Звичайно ці псевдовибори не будуть визнані світовою спільнотою, і будуть використовуватися нею як санкційний привід впливу на РФ. Проте, ці санкції стосуватимуться прямих домовленостей між світовою спільнотою та РФ без врахування інтересів України.

Україна перетвориться на одного із донорів Москви, на ще одну республіку, де десятиліттями викачуються всі природні ресурси на користь кремлівської влади. Україну, в кращому випадку, чекатиме доля Донецька, міста, що у 2012 році було визнано найбагатшим містом в Україні (Економічна правда, 2012: ел ресурс), і то чим він є сьогодні, у гіршому – участь Маріуполя, Ірпеня, Бучі, Бородянки, Бахмута та інших населених пунктів, стертих з лиця землі, а далі по відпрацьованих сценаріях депортації, репресії, катівні, концентраційні табори, не виключено і голодомори. Українська самобутність, історія, традиції та культурна спадщина будуть частково русифіковані, частково зруйновані, перетворені на вигадки та розчинені у псевдоісторичних фактах про «братський народ».

За цим сценарієм визначити динаміку злочинності за її кількісними і якісними показниками вкрай складно, якщо зовсім неможливо. Адже, керуватися правовим інструментарієм у дослідженні об'єктів, що знаходяться поза правовим полем, вважаємо недоцільним та некорисним. Та все ж можемо припустити, що злочинність у владі буде домінувати над злочинністю у суспільстві за рахунок залякування, шантажу, репресій та відсутності правосуддя.

Наведені вище сценарії побудовані на середньострокову перспективу. Імовірність їхньої реалізації залежить, як ми раніше зазначали, від багатьох невідомих, які можуть або статися, або ні, якщо статися, то у який час та у якому об'ємі. З урахуванням кожної невідомої, на основі вже побудованих сценаріїв можна розробити нові і нові. На нашу думку варто і необхідно зосереджувати увагу на тих сценаріях, у яких ризики і невідомі несуть реальну і потенційну загрози для суспільства і держави, вирішення яких потребує залучення або перерозподіл ресурсів (фінансових, матеріальних, кадрових, наукових та ін.), особливо, коли треба діяти у обмежений час та із залученням міжнародної спільноти.

Висновки. Використання сценаріїв є досить перспективним методом у кримінологічному конструюванні майбутнього. Будування сценаріїв розвитку досліджуваного явища дозволяє викрити імовірні ризики, а отже, підготуватися до них шляхом попередження їх настання або до наслідків, що можуть настати. Таким чином відбувається завчасне, і що дуже важливо різноманітне створення декількох варіантів розвитку одного сценарію, із властивими кожному з них особливостями. Завдяки цьому ризики можуть перетворитися на переваги. Сценарийний метод дозволяє підготуватися і ефективно розподілити фінансові, матеріально-технічні, кадрові та наукові ресурси у досягненні мети побудованого сценарію. Окрім, цього мета сценарію це бажаний результат розвитку подій, яка може бути досягнута завдяки передбаченим варіаціям сценарію.

Сценарії деокупації тимчасово окупованої території України мають бути побудовані з урахуванням всіх сфер життєдіяльності як українського суспільства і держави, так і з інтересів міжнародної спільноти. Тільки у такому разі можна дійсно сконструювати бажане майбутнє з певними варіаціями поточних подій.

Список використаних джерел:

1. Бесчастний В. М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 400 с.
2. Богданьок О. У Росії ЦВК визначилась із датою так званих "виборів" на окупованих територіях України. URL: <https://suspilne.media/508149-u-rosii-cvk-viznacilas-iz-datou-tak-zvanih-vivoriv-na-okupovanih-teritoriah-ukraini/>.
3. Горбулін В. П'ять сценаріїв для україно-російських відносин. URL: https://zn.ua/ukr/internal/p-yat-scenariyiv-dlya-ukrayino-rosiyskih-vidnosin_.html.
4. Донецьк очолив рейтинг найбагатших міст України. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2012/08/10/331775/>.
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення / Генеральна прокуратура України : офіційний сайт. URL: <https://gr.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
6. Литвинов О. М., Гладкова Є. О. Про сценарийний підхід і його проблемні поля у сфері кримінологічного аналізу. *Архів кримінології та судових наук*. 2020. №1. С. 80–88.
7. Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Нариси з кримінології постмодерну. Харків: Право, 2019. 278 с.
8. Орлов Ю. В. Прогнозовані ризики загострення кримінологічної обстановки: вплив воєнних та антивоєнних факторів. *Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів) : матеріали наук.-практ. круглого столу* (м. Київ, 07 вересня 2022 р.) / [редкол. : Вербенський М. Г., Опришко І. В., Кулик О. Г. та ін.]. Київ : ДНДІ МВС України; Харків : Мачулін. 2022. С. 96–100.
9. Свешніков С. В., Бочарніков В. П., Пеньковський В. І., Ковальчук П. А. Сценарії можливого розвитку регіональної воєнно-політичної обстановки у контексті конфлікту на сході України. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2016. № 1 (56). С. 81–88. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpcvsd_2016_1_15.pdf.
10. Титаренко О. О. Державне програмування протидії злочинності в Україні: монографія. Харків : Промарт, 2019. 698 с.
11. Титаренко О. О. Кримінологічні сценарії трансформації стану злочинності в контексті збройного конфлікту на Донбасі в середньостроковій перспективі. *Право і безпека*. 2019. № 3 (74). С.55–63. DOI: <https://doi.org/10.32631/rb.2019.3.08>
12. Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка; упоряд. О.М. Джу́жа, О. М. Литвинов. Харків – Київ : Харк. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України, Золота миля. 2017. 804 с.
13. Форсайт та побудова стратегії соціально-економічного розвитку України на середньостроковому (до 2020 року) і довгостроковому (до 2030 року) часових горизонтах : монографія / наук. керівник проекту акад. НАН України М. З. Згуровський; Міжнародна рада з науки; Комітет із системного аналізу при Президії НАН України; Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»; Інститут прикладного системного аналізу МОН України і НАН України; Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. Київ : НТУУ «КПІ», Вид-во «Політехніка», 2016. 184 с.
14. Шрамко С. С., Калініна А. В. Злочинність в Україні: яка вона є під час війни і якою може бути у післявоєнний час? *Питання боротьби зі злочинністю*. 2022. Вип. 44. С. 98–106.
15. Fight against organised crime: Council sets out 10 priorities for the next 4 years. URL: <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7mlc3gyxp/vlj4fb93jrxp?ctx=vh1alzif7wj&tab=1>.

References:

1. Beschastnyi V. M. (2018). Teoriia ta praktyka kryminolohichnoho zabezpechennia protydiv zlochynnosti v Ukraini [Theory and practice of criminological security of crime prevention in Ukraine]: dys. ... doktora yuryd. nauk : 12.00.08. Kharkiv, 400 p. [in Ukrainian].
2. Bohdanok O. U Rosii TsVK vyznachylas iz datoiu tak zvanykh "vyboriv" na okupovanykh terytoriiakh Ukrainy [In Russia, the CEC decided on the date of the so-called "elections" in the occupied territories of Ukraine]. URL: <https://suspilne.media/508149-u-rosii-cvk-viznacilas-iz-datou-tak-zvanih-vivoriv-na-okupovanih-teritoriah-ukraini/> [in Ukrainian].
3. Horbulin V. (2015) Piat stsenariiv dlia ukraino-rosiiskyykh vidnosyn. [Five scenarios for the Ukrainian-Russian relations] URL: <https://zn.ua/ukr/internal/p-yat-scenariyiv-dlya-ukrayino-rosiiskiykh-vidnosin-.html> [in Ukrainian].
4. Donetsk ocholyv reitynh naibahatshykh mist Ukrainy [Donetsk topped the ranking of the richest cities in Ukraine]. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2012/08/10/331775/> [in Ukrainian].
5. Yedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia [Unified report on criminal offenses] / Heneralna prokuratura Ukrainy : ofitsiynyi sait. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kryminalni-pravoporushennya-ta-rezultatyih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> [in Ukrainian].
6. Lytvynov O. M., Hladkova Ye. O. (2020) Pro stsenarnyi pidkhid i yoho problemni polia u sferi kryminolohichnoho analizu [About the scenario approach and its problem areas in the field of criminological analysis]. Arkhiv kryminolohii ta sudovykh nauk. issue 1. pp. 80–88 [in Ukrainian].
7. Lytvynov O. M., Orlov Yu. V. (2019). Narysy z kryminolohii postmodernu [Essays on postmodern criminology]. Kharkiv: Pravo, 278 p. [in Ukrainian].
8. Orlov Yu. V. (2022). Prohnozovani ryzyky zahostrennia kryminolohichnoi obstanovky: vplyv voiennykh ta antyvoiennykh faktoriv [Predicted risks of aggravation of the criminological situation: the influence of war and anti-war factors]. Vychennia kryminohennoi sytuatsii v Ukraini ta prohnozuvannya yii podalshoi dynamiky (vplyv voiennykh faktoriv) : materialy nauk.-prakt. kruhloho stolu (m. Kyiv, 07 veresnia 2022 r.) / [redkol. : Verbenskyi M. H., Opryshko I. V., Kulyk O. H. ta in.]. Kyiv : DNDI MVS Ukrainy; Kharkiv : Machulin. P. 96–100 [in Ukrainian].
9. Svieshnikov S. V., Bocharnikov V. P., Penkovskyy V. I., Kovalchuk P. A. (2016). Stsenarii mozhlivoho rozvytku rehionalnoi voienno-politychnoi obstanovky u konteksti konfliktu na skhodi Ukrainy [Scenarios of the possible development of the regional military and political situation in the context of the conflict in the east of Ukraine]. Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho. № 1 (56). P. 81–88. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpcevsd_2016_1_15.pdf [in Ukrainian].
10. Tytarenko O. O. (2019). Derzhavne prohramuvannya protydiv zlochynnosti v Ukraini: monohrafiia [State crime prevention programming in Ukraine]. Kharkiv : Promart, 698 p. [in Ukrainian].
11. Tytarenko O. O. (2019). Kryminolohichni stsenarii transformatsii stanu zlochynnosti v konteksti zbroinoho konfliktu na Donbasi v serednostrokovii perspektyvi [Criminological scenarios of the transformation of the state of crime in the context of the armed conflict in Donbas in the medium term]. Pravo i bezpeka. № 3 (74). P. 55–63. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.3.08> [in Ukrainian].
12. Ukrainska kryminolohichna entsyklopediia (2017) [Ukrainian criminological encyclopedia] / za zah. red. V. V. Chernicia, V. V. Sokurenka; uporiad. O.M. Dzhuzha, O. M. Lytvynov. Kharkiv – Kyiv : Khark. nats. un-t vnutr. sprav; Nats. akad. vnutr. sprav, Krymin. asots. Ukrainy, Zolota mylia. 804 p. [in Ukrainian].
13. Forsait ta pobudova stratehii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy na serednostrokovomu (do 2020 roku) i dovhostrokovomu (do 2030 roku) chasovykh horizontakh (2016). [Foresight of Economy of Ukraine for Mid-Term (2015–2020) and Long-Term (2020–2030) Time Horizons] : monohrafiia / nauk. kerivnyk proektu akad. NAN Ukrainy M. Z. Zghurovskyy; Mizhnarodna rada z nauky; Komitet iz systemnoho analizu pry Prezhydii NAN Ukrainy; Natsionalnyi tekhnichnyi universytet Ukrainy «Kyivskyy politekhnichnyi instytut»; Instytut prykladnoho systemnoho analizu MON Ukrainy i NAN Ukrainy; Svitovyi tsentr danykh z heoinformatyky ta staloho rozvytku. Kyiv : NTUU «KPI», Vyd-vo «Politekhnik», 184 s. [in Ukrainian].
14. Shramko S. S., Kalinina A. V. (2022). Zlochynnist v Ukraini: yaka vona ye pid chas viiny i yakoiu mozhe buty u pislivoiennyy chas? [Crime in Ukraine: what is it like during the war and what can it be like in the post-war period?] Pytannia borotby zi zlochynnistiu. Vyp. 44. P. 98–106 [in Ukrainian].
15. Fight against organised crime: Council sets out 10 priorities for the next 4 years. URL: <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vlj4fb93jrxif?ctx=vh1alzif7wj&tab=1> [in English].